

Η εκπαίδευση ως μέσο αποτροπής κοινωνικού αποκλεισμού

Η περίπτωση των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ 2ου ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 2002, τόμ. Β', σσ. 738-753, ΑΘΗΝΑ

Βασιλική Ιωαννίδη

Είναι κοινός τόπος ότι το γενεσιουργό πλαίσιο της νεανικής παραβατικότητας πηγάζει από το κοινωνικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο αυταπόδεικτη είναι η δυσ-λειτουργία τού εκπαιδευτικού συστήματος¹. Μεταξύ άλλων, η καλλιέργεια έντονων ανταγωνιστικών τάσεων στο σχολείο έχει ως συνέπεια την απορριπτική για ορισμένους νέους λειτουργία του. Η απόρριψη αυτή, πολλές φορές, συνοδεύεται από την ταυτόχρονη ανυπαρξία οικογενειακών ή κοινωνικών δεσμών. Επακόλουθο αυτού του κύκλου είναι η οικονομική εξαθλίωση των νέων που ζουν υπ' αυτό το καθεστώς, ενώ η παραβατικότητα δεν είναι παρά μια μορφή εκτόνωσης της ήδη υπάρχουσας ψυχολογικής και συναισθηματικής πίεσης.

¹ Δεν έχει διερευνηθεί εμπειρικά σε ποιο βαθμό το ίδιο το σχολείο αποτελεί εγκληματογόνο παράγοντα· βλ. Χ. Νόβα-Καλτσούνη, «Σχολική κοινωνικοποίηση και αποκλίνουσα συμπεριφορά», *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών*, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης, τχ. 6, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Απρ. 1993, σελ. 2. Ωστόσο, σχολικοί παράγοντες σε συνάρτηση με εξωσχολικούς επιδρούν στη νεανική παραβατικότητα· βλ. σχετικά Ε. Δημητρόπουλου, Α. Παππά, «Η παραβατικότητα των ανηλίκων στη χώρα μας. Μια αξιολογική θεώρηση. Μια πρόταση για δυναμική συμβουλευτική παρέμβαση», *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, τχ. 26-27, 1993, σελ. 25-26.

Στη συνέχεια, η πιθανή εμπλοκή τού τιμωρητικού μηχανισμού αυξάνει τις δυσχέρειες για την ουσιαστική μεταστροφή των δυσμενών αυτών όρων². Η εμπλοκή τού νέου στον ποινικό μηχανισμό ενισχύει την ταύτισή του με εγκληματικά στερεότυπα και ο εγκλεισμός σε ίδρυμα είναι ιδιαίτερα επιβλαβής, καθώς απομονώνει τον ανήλικο από το οικογενειακό, σχολικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, γεγονός που δυσκολεύει τη μετάβασή του στην ωριμότητα και την ομαλή κοινωνική ένταξη³. Η καταστολή, αν και αναμφίβολα απαραίτητη σε ορισμένες περιπτώσεις, αποτελεί ανεπαρκή λύση.

Από την άλλη πλευρά, οι σύγχρονοι προβληματισμοί για τον κοινωνικό αποκλεισμό⁴ τονίζουν τη σημασία τής *Εκπαίδευσης* ως μέσου αποτροπής τού κοινωνικού αυτού φαινομένου, η έξαρση του οποίου στις ημέρες μας είναι εμφανής. Ωστόσο, στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να προσδιορίσουμε εννοιολογικά τους όρους *Εκπαίδευση* και *Κοινωνικός αποκλεισμός*.

Έτσι, με τον όρο *Εκπαίδευση*⁵, εννοούμε τη θεσμοθετημένη παιδαγωγική διαδικασία από την πλευρά τής Πολιτείας, η οποία αποσκοπεί στη μετάδοση ενός συστήματος γνώσεων και αξιών στη νέα γενιά για την ολοκληρωμένη κοινωνική ένταξή της. Βασικά γνωρίσματα της εκπαίδευσης αποτελούν η οργανωμένη μορφή διεξαγωγής της, τα προγράμματα διδασκαλίας, τα σχολικά βιβλία, οι εγκύκλιοι, οι κανονισμοί λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κ.λπ.

² Βλ. Ευτ. Φυτράκη, «Νεανική παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Μια ελληνοβρετανική σύγκριση» (Σύνοψη εργασιών Ημερίδας). Στο: *Νεανική Παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία*, «Άρσις» Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων, Nacro National Association for the Care and Resettlement of Offenders, Αθήνα 1995, σελ. 146-147.

³ Βλ. Β. Anderson, «Οι νέοι ενώπιον της ποινικής δικαιοσύνης στην Αγγλία και την Ουαλία». Στο: *Νεανική Παραβατικότητα...*, ό.π., σελ. 56.

⁴ Βλ. γενικά το βιβλίο *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας, επιμέλεια: Σωτήρης Δημητρίου, εκδ. Ιδεοκίνηση, Αθήνα 1997.

⁵ Βλ. Π. Δ. Ξωχέλλη, «Εκπαίδευση», *Π.Ψ.Ε.-Λεξικό*, τ. 3^ο, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, σελ. 1685-1686. Βλ. και αναλυτικά Α. Ε. Παπά,

Αντιθέτως, ο όρος **Κοινωνικός αποκλεισμός** είναι ιδιαίτερα ευρύς σημασιολογικά και αποτελεί το ζητούμενο διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων σε διεπιστημονική βάση. Όμως, παρά την αδυναμία κοινής επιστημονικής διατύπωσης, είναι χαρακτηριστικό το κοινό σημείο σύγκλισης όλων των προσεγγίσεων, η έμφαση δηλαδή σε φαινόμενα κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών μηχανισμών περιθωριοποίησης ατόμων με δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής⁶. Σε γενικές γραμμές, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού “αναφέρεται γενικά τόσο στην έλλειψη πόρων που αντιμετωπίζουν ορισμένες κοινωνικές ομάδες κατά την ένταξή τους σ’ έναν κοινωνικό οργανισμό όσο και στις πολιτικές που αναπτύσσονται για την αντιμετώπιση του προβλήματος”⁷.

Ειδικότερα, η σύζευξη των εννοιών «Εκπαίδευση και Κοινωνικός Αποκλεισμός», που παρουσιάζεται στον τίτλο και το περιεχόμενο αυτής της εισήγησης, προσδιορίζεται με σημείο αναφοράς μία ευρύτερη εμπειρική έρευνα⁸, η οποία διεξήχθη στο επιστημονικό προσωπικό των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων της χώρας μας, δηλαδή στο Ίδρυμα Αγωγής αρρένων Κορυδαλλού, στο Ίδρυμα Αγωγής θηλέων Παπάγου και στο Ίδρυμα Αγωγής αρρένων Βόλου. Σκοπός της έρευνας ήταν η περιγραφή απόψεων του επιστημονικού προσωπικού, με κύρια έμφαση στη *διερεύνηση παραγόντων* που αφορούν στην ποιότητα της προσφερόμενης αγωγής στους ανηλίκους των ιδρυμάτων.

Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική, τόμ. Α', Αθήνα 1998, σελ. 19 κ. εξ.

⁶ Βλ. Ι. Τσίγκανου, «“Το κοινωνικό μειονέκτημα” της παραβατικότητας», *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού...*, σελ. 23-24.

⁷ Γ. Π. Νικολόπουλου, «Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω απ’ την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», *Εγκληματίες και Θύματα στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα*, Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη, Αθήνα 2000, σελ. 521.

⁸ Βλ. σχετικά Β. Ιωαννίδη-Ψυχογιού, *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σελ. 217 κ. εξ.

Συνοψίζοντας τα βασικά ευρήματα της έρευνας, έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: α) Το παιδαγωγικό στοιχείο στην οργάνωση και τη λειτουργία των Ιδρυμάτων Αγωγής δεν αποτελεί ολοκληρωμένη παιδαγωγική διαδικασία. β) Αντί για επαγγελματική κατάρτιση⁹ των ανηλίκων μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής παρατηρήθηκαν απλώς συνθήκες «εργασιοθεραπείας». γ) Ο θεσμός ασκεί και σήμερα μια συμβολική επίδραση στιγματιστικής πρακτικής και ετικετικοποίησης των ανηλίκων¹⁰. δ) Ο κοινωνικός στιγματισμός των ανηλίκων συσχετίζεται με την ποιότητα του συστήματος αγωγής μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σε μεγάλο ποσοστό φαινόμενα υποτροπής και επανεισαγωγής ανηλίκων στα Ιδρύματα Αγωγής ή και στα Σωφρονιστικά Καταστήματα. ε) Οι κοινωνικές αντιλήψεις απέναντι στα δύο φύλα επηρεάζουν την ιδρυματική αγωγή ανηλίκων και διαμορφώνουν αντίστοιχες αντιλήψεις και στάσεις.

⁹ Γενικά, η παροχή επαγγελματικής κατάρτισης στη χώρα μας είναι χαμηλή και οι δυνατότητες επαγγελματικής αποκατάστασης μηδαμινές. Βλ. τη σχετική μελέτη γι' αυτό, *Νεανική Παραβατικότητα...*, «Άρσις», ό.π., σελ. 16.

¹⁰ Βλ. και Ν. Παναγιωτόπουλου, «Θεσμική διαχείριση της παραβατικότητας και κοινωνικός αποκλεισμός: Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων». Στην έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, τ. Α', σ. 407-420, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1996.

Συμπερασματικά, η ιδρυματική αγωγή έχει αρνητικές διαστάσεις, τόσο σε επίπεδο *ψυχο-κοινωνικών επιπτώσεων* στους ανήλικους παραβάτες¹¹ όσο και σε επίπεδο *οικονομικού κόστους* από την πλευρά της Πολιτείας αλλά και *απώλειας* νεανικού παραγωγικού δυναμικού. Είναι κοινός τόπος ότι η λειτουργία μονάδων ιδρυματικής μεταχείρισης προϋποθέτει προγράμματα εκπαίδευσης, ψυχολογικής υποστήριξης και αρμονικής συνεργασίας μεταξύ επιστημονικού και φυλακτικού προσωπικού¹². γεγονός, όμως, που δεν συμβαίνει μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής, λόγω μη ικανοποιητικής παρεχόμενης εκπαίδευσης¹³, έλλειψης εξοπλισμού, υλικο-τεχνικής υποδομής¹⁴ και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης καθώς, επίσης, και «διγλωσσίας» στην αντιμετώπιση των ανηλίκων μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής μεταξύ φυλακτικού και επιστημονικού προσωπικού.

Έτσι, με τη σκέψη της *αμφίδρομης αιτιακής σχέσης*, που υφίσταται ανάμεσα στο *εκπαιδευτικό σύστημα* και τον *κοινωνικό αποκλεισμό*, γίνεται πιο σαφής η ανάγκη δημιουργίας

¹¹ Βλ. πληροφοριακά Ν. Πετρόπουλου, Ν. Λαγανά, Γ. Μακρίδη, Μ. Παπαϊωάννου, «Οι εκπαιδευτικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ανηλίκων στα Σωφρονιστικά Καταστήματα και τα Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων». Στο: *Εγκληματίες...*, ό.π., σελ. 383-405.

¹² Βλ. Ν. Ε. Κουράκη, «Φυλακή και Βία: Βίοι παράλληλοι», *Ποινικά Χρονικά*, ΜΑ', 1991, σελ. 146.

¹³ Βλ. Ι. Ε. Πυργιωτάκη, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σελ. 477-478.

¹⁴ Διάφορες έρευνες έχουν αποδείξει ότι η ελλιπής λειτουργία των Ιδρυμάτων Αγωγής εξαιτίας της ακατάλληλης υλικο-τεχνικής υποδομής που επηρεάζει άμεσα το σύστημα αγωγής των ανηλίκων, σε συνδυασμό με την έλλειψη προϋποθέσεων μεταϊδρυματικής αρωγής για την επαγγελματική αποκατάσταση και την κοινωνική επανένταξη των εξερχόμενων ανηλίκων από το ίδρυμα, ευνοεί σαφώς την υποτροπή τους στην εγκληματική σταδιοδρομία. Βλ. σχετικά Ν. Πανάγου, Μ. Ταβουλάρη, Σ. Τσόκλα, «Έρευνα για την κρατούσα κατάσταση και βελτίωση στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων Κορυδαλλού», *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη*, Αθήνα 1991, σελ. 497-520. Επίσης, βλ. Α. Χάιδου, *Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990, σελ. 39 κ. εξ. Επίσης, βλ. Ν. Ε. Κουράκη, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Α': Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ. 59 κ. εξ.

ενός τέτοιου εκπαιδευτικού πλαισίου, το οποίο όχι μόνο δεν θα ευνοεί την παραγωγή αντικοινωνικών συμπεριφορών στηριζόμενο στη φιλοσοφία τού ανταγωνισμού, αλλά θα λειτουργεί ευέλικτα στη διαφορετικότητα και τις δυνατότητες κάθε νέου. Η συνισταμένη μιας εκπαιδευτικής φιλοσοφίας που θα σέβεται τη διαφορετικότητα θα έγκειται στη διαμόρφωση κατευθύνσεων, οι οποίες θα βασίζονται:

1. στην ανάπτυξη της αξιοπρέπειας και της ισοτιμίας στις ανθρώπινες σχέσεις· γεγονός που προϋποθέτει την ανάπτυξη του κοινωνικού ενδιαφέροντος στο άτομο, την παροχή ενθάρρυνσης, την κοινωνική συνεργασία και αποδοχή, καθώς και την εξασφάλιση της συμμετοχής -ιδιαίτερα του νέου ανθρώπου- στην κοινωνική ανάπτυξη¹⁵,
2. στην ανάπτυξη υποδείξεων και τεχνικών τής Αγωγής Υγείας¹⁶ ως εκπαιδευτικής στρατηγικής, με σκοπό τη διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας των ανηλίκων μέσα από υγιείς στάσεις ζωής τόσο σε ψυχο-συναισθηματικό όσο και σε βιο-κοινωνικό επίπεδο.

¹⁵ Βλ. αναφορικά *COURRIER της UNESCO, Ανάπτυξη. Έχοντες και μη Έχοντες*, τχ. 5, 1995, σελ. 30, όπου αναπτύσσεται η ιδέα τής «κοινωνικής αλληλεγγύης».

¹⁶ Βλ. σχετικά Αντ. Κ. Δανασσή-Αφεντάκη, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, τ. Γ', Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*, Β' έκδοση, Αθήνα 1997, σελ. 187 κ. εξ.

Στο σημείο αυτό, ας μας επιτραπεί να σημειώσουμε ότι η πολλαπλότητα και η αλληλεπίδραση παραμέτρων και όψεων της κοινωνικής πραγματικότητας επιζητά *συνδυασμό* διαφορετικών αρχών και μεθόδων, όχι μόνο για μία αποτελεσματική διερεύνηση των μηχανισμών, μέσω των οποίων αυτές διασυνδέονται, αλλά και για μια καλύτερη προοπτική σε επίπεδο προτάσεων και πιθανών λύσεων, στο πλαίσιο πάντα μιας συνδυαστικής ερευνητικής προσέγγισης¹⁷. Επομένως, δίδουμε έμφαση στην αναζήτηση προσεγγίσεων και εφαρμογών για τη δημιουργία ενός *διευκολυντικού εκπαιδευτικού πλαισίου*, μέσα στο υπάρχον πλαίσιο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με σκοπό την αποκατάσταση της σχέσης τού ανηλίκου που αντιμετωπίζει δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής ή του ανηλίκου που έχει αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά με το υπόλοιπο κοινωνικό περιβάλλον.

Στη βάση αυτού του σκεπτικού, τονίζουμε τη σημασία τής *Αγωγής και Προαγωγής τής Υγείας*, με την προσδοκία οι ανήλικοι να διαμορφώσουν έναν κριτικό τρόπο σκέψης που θα συμβάλει στην καλύτερη διαβίωσή τους, σε επίπεδο ατομικής υγείας και σε επίπεδο κοινωνικής συμπεριφοράς, μέσα από τη μετάδοση γνώσεων, την εμπέδωση έξεων και τη γενικότερη διαμόρφωση μιας υγιούς και θετικής αντίληψης ζωής.

Άξονες αναφοράς μιας τέτοιας προσπάθειας μέσα στο ίδιο το σχολικό πλαίσιο θα είναι:

- η *επεξεργασία εμπειριών, αισθημάτων και επιθυμιών των νεαρών ατόμων*,
- η *οικοδόμηση εμπιστοσύνης* στον ίδιο τους τον εαυτό,
- η *ενίσχυση αισθήματος αυτοεκτίμησης* μέσα από την *υποστήριξη των ικανοτήτων* τους,
- η *τόνωση του αισθήματος κοινωνικής συνεργασίας*, και
- η *παροχή αισθήματος ασφάλειας* για την περαιτέρω *αποτροπή* μιας πιθανής εμπλοκής στον ποινικό μηχανισμό.

¹⁷ Βλ. ιδιαίτερα για τη σχέση θεωρίας και έρευνας, Ν. Κυριαζή, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα 1998, σελ. 45.

Συνολικά, πεποίθησή μας είναι η ανάπτυξη πρωτοβουλιών *ψυχο-κοινωνικού χαρακτήρα*, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής και μη διαδικασίας, μέσω θεσμοθετημένων ενεργειών πρόληψης με στόχο:

- ❖ την εκπαίδευση,
- ❖ τη συμβουλευτική,
- ❖ την κατάρτιση, και
- ❖ τη γενικότερη υλική και συναισθηματική στήριξη νεαρών ατόμων.

Θεωρούμε ότι αποτελεί κοινωνική ανάγκη -μέσα και έξω από την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση- η δημιουργία δομών συναισθηματικής και κοινωνικής υποστήριξης καθώς και επαγγελματικής κατάρτισης¹⁸. Και αυτό, διότι νέοι με δυσκολίες κοινωνικής ένταξης έχουν ανάγκη από:

- χρηστικές γνώσεις και επαγγελματική κατάρτιση σε κλάδους παραγωγής,
- παροχή εκπαιδευτικών ευκαιριών,
- ευκαιρίες κοινωνικής συμμετοχής,
- ενημέρωση σε νομικά θέματα και ποινικές κυρώσεις,
- πληροφόρηση για φορείς εκπαίδευσης, υγείας και πρόνοιας και τρόπους ανεύρεσης εργασίας, καθώς και
- συναισθηματική στήριξη με σκοπό την προσωπική τους ανασυγκρότηση.

¹⁸ Επαγγελματική κατάρτιση είναι τόσο η θεωρητική εκπαίδευση όσο και η πρακτική άσκηση, με σκοπό την απόκτηση ή την αναβάθμιση επαγγελματικών προσόντων που διευκολύνουν την είσοδο των ανηλίκων στην παραγωγική διαδικασία, βλ. Α. Γ. Δελλασούδα, *Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση. Έρευνα για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με ειδικές ανάγκες και προτάσεις αναβάθμισής της*, Σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων περιοδικού «Παρουσία», Αθήνα 1992, σελ. 26.

Στον επαναπροσδιορισμό, λοιπόν, του παράγοντα **Ένταξη μέσα από την Εκπαίδευση**, βρίσκεται ο σκοπός μιας παιδαγωγικής προσέγγισης και αντιμετώπισης του ανηλικού που αντιμετωπίζει δυσκολίες κατά τη διαδικασία της κοινωνικής του ένταξης, όπου θα προέχει η λογική του προσανατολισμού της ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ως ΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΡΟΠΗΣ τού ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ. Και κάνοντας λόγο για την κοινωνική ένταξη του ανηλικού που στερείται ευκαιριών σε δραστηριότητες κοινωνικής συμμετοχής, εννοούμε μια *αυτοδύναμη, ισότιμη και αποδεκτή* συνύπαρξη μέσα στην κοινωνική πρακτική¹⁹.

Μια προοπτική, όμως, προσωπικής ανάπτυξης και κοινωνικής συμμετοχής τού ανήλικου παραβάτη χρειάζεται νέες δομές επικοινωνίας τού νεαρού ατόμου με το κοινωνικό σύνολο, δραστηριοποίηση και προετοιμασία -πέρα από κάθε είδους κοινωνική περιθωριοποίηση- σε ένα συγκεκριμένο επαγγελματικό και κοινωνικό πλαίσιο. Κάτι τέτοιο δύναται να επιτευχθεί μέσω κατάλληλης συναισθηματικής, ψυχικής, μορφωτικής και επαγγελματικής υποστήριξης του ανηλικού με σκοπό την κοινωνική του ένταξη.

Θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι η ίδια η αγωγή²⁰ συσχετίζεται με τη ζωή και τον πολιτισμό. Έτσι, η αγωγή ως συστηματικά προσφερόμενη δραστηριότητα επηρεάζει το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι²¹. Είναι κοινωνική ανάγκη, αποτελώντας μια διαδικασία μεταβίβασης της κοινωνικής κληρονομιάς²² και συνδέοντας την ατομική πρόοδο με την κοινωνική ευημερία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιτελείται και η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης, η *ισότιμη* δηλαδή *συνύπαρξη* ατόμων στην κοινωνική ζωή μέσα από τη μαθητεία κανόνων και αξιών συμπεριφοράς, η ύπαρξη των οποίων κανονίζει την ηθική τάξη μιας κοινωνίας και ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ των μελών της. Η ποιότητα αυτής της διαδικασίας εξαρτάται από το αποτέλεσμα

¹⁹ Βλ. Μ. Λάβδα, «Ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων στη σωφρονιστική και μετασωφρονιστική μέριμνα». Στο: *Νεανική Παραβατικότητα...*, ό.π., σελ. 125.

²⁰ Για την αγωγή γενικά, βλ. Γ. Σ. Κρουσταλάκη, *Διαπαιδαγώγηση. Πορεία ζωής*, (Αυτοέκδοση), Αθήνα, χ.χ., σελ. 15 κ. εξ. Για την αγωγή ως διαδικασία

των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των εταίρων αυτής της ομάδας²³.

Ωστόσο, «η ατομική και κοινωνική δυσκολία ανάπτυξης και ύπαρξης»²⁴ ιδιαίτερα του ανήλικου παραβάτη συνεπάγεται την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητάς του, γεγονός που οδηγεί στην ιδιαιτερότητα της αντιμετώπισής του. Αυτό σημαίνει σχεδιασμό και υλοποίηση αρχών που εναρμονίζονται με τις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες και ανάγκες και συμφωνούν με μια λογική κοινωνικού (επαν)προσδιορισμού τού «*ανήλικου παραβάτη τού νόμου*». Κεντρική συνιστώσα αυτού του σχεδιασμού θα κατέχει η σκέψη:

«Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ του ανήλικου μετά το Ίδρυμα».

Τέλος, μόνο, η αναγνώριση του εφήβου σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής σηματοδοτεί μακροπρόθεσμα μια ανανέωση της κοινωνικής ιδιότητας του ατόμου²⁵. Ας μην ξεχνάμε ότι η κοινωνική προοπτική τού νεαρού ατόμου είναι ταυτόσημη με την άποψη που διαθέτει για τον εαυτό του, τους εταίρους του, την κοινωνία ολόκληρη²⁶. Μέσω αυτής της άποψης το άτομο επιβεβαιώνει την ύπαρξή του. Ωστόσο, στη **διαμόρφωση αυτής της άποψης δεν είναι άμοιρη η Εκπαίδευση.**

σκόπιμων και μεθοδευμένων επιδράσεων κατά την ανάπτυξη, βλ. Αντ. Κ. Δανασσή-Αφεντάκη, *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, τ. Α', *Μάθηση και ανάπτυξη*, Γ' έκδοση, Αθήνα 1996, σελ. 14 κ. εξ.

²¹ B. S. Bloom, D. R. Krathwohl, *Ταξινόμια διδακτικών στόχων, Τόμος Α' - Γνωστικός Τομέας*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, εκδ. Κώδικας, Αθήνα 1986, σελ. 61 και 65-66.

²² Α. Α. Ρήγα, *Επιμόρφωση ενηλίκων*, τ. Α', *Εισαγωγή*, Αθήνα 1992, σελ. 18-19 και 25.

²³ H. Fend, *Κοινωνική ένταξη και εκπαίδευση. Μια εισαγωγή στην έρευνα της κοινωνικής ένταξης*, μετάφρ. Γ. Σ. Κακαλέτρη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989, σελ. 43-44.

²⁴ Λ. Μπεζέ, «Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος». Στο συμπόσιο: Μπεζέ Λουκία (επιμελήτρια έκδοσης), *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Επανεκπαίδευση-Ένταξη)*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, σελ. 31.

²⁵ P. Thomas, *Έφηβοι και παραπτωματικότητα*, Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας, Παιδική Προστασία, Τάσεις και προοπτικές, 1994, σελ. 141.

²⁶ Λ. Μπεζέ, *Έφηβοι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ. 8.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson B., «Οι νέοι ενόπιον της ποινικής δικαιοσύνης στην Αγγλία και την Ουαλία». Στο: *Νεανική Παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία*, «Άρσις» Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων, Nacro National Association for the Care and Resettlement of Offenders, Αθήνα 1995.
- Bloom B. S., Krathwohl D. R., *Ταξινόμια διδακτικών στόχων, Τόμος Α' - Γνωστικός Τομέας*, μετάφρ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, εκδ. Κώδικας, Αθήνα 1986.
- COURRIER της UNESCO, Ανάπτυξη. Έχοντες και μη Έχοντες*, τχ. 5, 1995.
- Δανασσή-Αφεντάκη Αντ. Κ., *Παιδαγωγική Ψυχολογία, τ. Α', Μάθηση και ανάπτυξη*, Γ' έκδοση, Αθήνα 1996.
- Δανασσή-Αφεντάκη Αντ. Κ., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, τ. Γ', Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*, Β' έκδοση, Αθήνα 1997.
- Δελλασούδα Α. Γ., *Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση. Έρευνα για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με ειδικές ανάγκες και προτάσεις αναβάθμισής της*, Σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων περιοδικού «Παρουσία», Αθήνα 1992.
- Δημητρόπουλου Ε., Παππά Α., «Η παραβατικότητα των ανηλίκων στη χώρα μας. Μια αξιολογική θεώρηση. Μια πρόταση για δυναμική συμβουλευτική παρέμβαση», *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, τχ. 26-27, 1993, σελ. 14-49.
- Fend H., *Κοινωνική ένταξη και εκπαίδευση. Μια εισαγωγή στην έρευνα της κοινωνικής ένταξης*, μετάφρ. Γ. Σ. Κακαλέτρη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989.
- Ιωαννίδη-Ψυχογιού Β., *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001.
- Κουράκη Ν. Ε., *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Α': Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.
- Κουράκη Ν. Ε., «Φυλακή και Βία: Βίοι παράλληλοι», *Ποινικά Χρονικά*, ΜΑ', 1991, σελ. 129-158.
- Κρουσταλάκη Γ. Σ., *Διαπαιδαγώγηση. Πορεία ζωής*, (Αυτοέκδοση), Αθήνα, χ.χ.
- Κυριαζή Ν., *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα 1998.
- Λάβδα Μ., «Ο ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων στη σωφρονιστική και

- μετασφρονιστική μέριμνα». Στο: *Νεανική Παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία*, «Αρσις» Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων, Nacro National Association for the Care and Resettlement of Offenders, Αθήνα 1995.
- Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας, επιμέλεια: Σωτήρης Δημητρίου, εκδ. Ιδεοκίνηση, Αθήνα 1997.
- Μπεζέ Λ., «Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος». Στο συμπόσιο: Μπεζέ Λουκία (επιμελήτρια έκδοσης), *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Επανεκπαίδευση-Ένταξη)*, σελ. 29-38, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1990.
- Νικολόπουλου Γ. Π., «Εγκληματολογικοί προβληματισμοί γύρω απ' την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού», *Εγκληματίες και Θύματα στο Κατόφλι του 21ου Αιώνα*, Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη, Αθήνα 2000, σελ. 521-531.
- Νόβα-Καλτσούνη Χ., «Σχολική κοινωνικοποίηση και αποκλίνουσα συμπεριφορά», *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης*, τχ. 6, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Απρ. 1993, σελ. 1-30.
- Ξωχέλλη Π. Δ., «Εκπαίδευση», *Π.Ψ.Ε.-Λεξικό*, τ. 3^{ος}, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, σελ. 1685-1687.
- Παναγιωτόπουλου Ν., «Θεσμική διαχείριση της παραβατικότητας και κοινωνικός αποκλεισμός: Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων». Στην έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, τ. Α', σ. 407-420, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1996.
- Πανάγου Ν., Ταβουλάρη Μ., Τσόκλα Σ., «Έρευνα για την κρατούσα κατάσταση και βελτίωση στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και σφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων Κορυδαλλού», *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη*, Αθήνα 1991, σελ. 497-539.
- Πετρόπουλου Ν., Λαγανά Ν., Μακρίδη Γ., Παπαϊωάννου Μ., «Οι εκπαιδευτικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ανηλίκων στα Σφρονιστικά Καταστήματα και τα Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων». Στο: *Εγκληματίες και Θύματα στο Κατόφλι του 21ου Αιώνα*, Αφιέρωμα στη Μνήμη Ηλία Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2000, σελ. 383-407.
- Παπά Α. Ε., *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, τόμ. Α', Αθήνα 1998.
- Πυργιωτάκη Ι. Ε., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική επιστήμη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
- Ρήγα Α. Α., *Επιμόρφωση ενηλίκων*, τ. Α', *Εισαγωγή*, Αθήνα 1992.
- Τσίγκανου Ι., «“Το κοινωνικό μειονέκτημα” της παραβατικότητας», *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*, Κέντρο Έρευνας

- και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας, επιμέλεια: Σωτήρης Δημητρίου, εκδ. Ιδεοκίνηση, Αθήνα 1997, σελ. 23-42.
- Thomas P., *Έφηβοι και παραπτωματικότητα*, Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας, Παιδική Προστασία, Τάσεις και προοπτικές, 1994.
- Φυτράκη Ευτ., «Νεανική παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Μια ελληνοβρετανική σύγκριση» (Σύνοψη εργασιών Ημερίδας). Στο: *Νεανική Παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη. Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία*, «Άρσις» Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων, Nacro National Association for the Care and Resettlement of Offenders, Αθήνα 1995.
- Χάιδου Α., *Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990.